
Oblici ostvarivanja odgojnih ciljeva dominantne društvene ideologije na nastavi povijesti u drugoj polovici 20. stoljeća

---

Mirko Lukaš¹
Mihael Puljić²

Sažetak

Ovim se radom analiziraju sadržaji pedagoške literature korišteni u pripremi realizacije nastave povijesti u osnovnoj školi. Metodom povijesne analize sadržaja promatraju se čimbenici u provedbi odgojnih ciljeva nastave povijesti utemeljeni na ideji samoupravnog socijalizma na prostoru SR Hrvatske. Odgojni ciljevi dominantne društvene ideologije druge polovice 20. stoljeća na promatranom prostoru reflektiraju se u ljubavi prema radnom čovjeku kao nosiocu napretka, razvoju svijesti o društvenoj jednakosti i ravnopravnosti, nužnosti primjene principa nagrađivanja prema radu, ljubavi i odanosti prema svom narodu, prema samoupravnoj socijalističkoj zajednici, itd. Sve odgojno-obrazovne institucije u promatranom povijesnom razdoblju imaju ideološki utemeljenu društvenu ulogu i zadaću. Uz općeobrazovnu zadaću usmenog i pismenog izražavanja, permanentnog obrazovanja, razvitka kritičkog mišljenja, stjecanja korisnih radnih navika i oblikovanja mnogostrano razvijene ličnosti, škola postaje temeljni promicatelj i prenositelj prevladavajućih i dominantnih ideoloških vrijednosti. Društveno definirane vrijednosti promatranog razdoblja ogledaju se u zadaćama razumijevanja suvremene organizacije socijalističkog društva i njegovog daljnjeg razvoja posebice u razvoju načela samoupravljanja, razvoja svijesti o društvenoj odgovornosti i disciplini te upoznavanju s osnovnim pravima i dužnostima građana u socijalističkoj zajednici. Sve navedene zadaće nužno proizlaze iz marksističkog pristupa pojavama u prošlosti i tadašnjoj suvremenosti. Nastavom povijesti promovirala se dominantna društvena ideologija u shvaćanju nužnosti zajedničke oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije jugoslavenskih naroda, njihovog bratstva i jedinstva te ravnopravne suradnje i osjećaja osobne i zajedničke odgovornosti. Uz dominantnu marksističku metodologiju nastava povijesti primjenjuje sljedeće odgojne oblike rada: motivaciju učenika za prošlost njihovog zavičaja i naroda, upoznavanje istaknutih povijesnih ličnosti i zbivanja u svijetu i domovini. U nastavnom procesu koriste se i fragmenti umjetničkog stvaralaštva iz djela glazbene i likovne umjetnosti, posjeti muzejima i posjete sudionika NOB-a školama u svrhu oživljavanja sadržaja povijesti. Nastava se obogaćivala memoarskom literaturom, dokumentarnim i ilustrativnim materijalima, a učenici koji su iskazivali veći interes za sadržaje povijesti okupljali su se u povijesnim sekcijama kao oblicima izvannastavnih aktivnosti.

Ključne riječi: ideološke vrijednosti, marksistička idejnost odgoja, memoarski izvori, povijesne ličnosti, socijalističko samoupravljanje.

---

¹ Mirko Lukaš, redoviti profesor na Odsjeku za pedagogiju, Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Hrvatska

² Mihael Puljić, nastavnik povijesti u Industrijsko-obrtničkoj školi u Slatini, Hrvatska

1. Uvod

Odgojem i obrazovanjem u institucionalnom društveno osmišljenom sustavu, započinje proces indoktrinacije na način prenošenja društveno-poželjnih vrijednosti i prevladavajućih ideologija. Odgoj kakvog Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778) kao idejni začetnik francuske buržoaske revolucije ustanovljava i nije ništa drugo do umjetno nasilno ucjepljivanje lažnih ideja i protuprirodnih oblika ponašanja (Marinković, 1981, 70). U filozofsko-etičkom smislu indoktrinacija se promatra kao ciljane ideologija koja se realizira izborom informacija koje su refleksija procesa ili stanja političke ideologije (Tolić, 2009, 62). Svako je indoktrinaciji cilj dugotrajna manipulacija. Indoktrinaciju možemo opisati kao transmisiju doktrina koje se smatraju neprihvatljivim metodama “poučavanja” (Smart, 1973). Namjere su joj radikalno promijeniti um, tako da pojedinac (dijete, mladi, ali i odrasli pojedinci) postanu „lutke – roboti“ - marionete, ali da to ipak nije baš na jasan i vidljiv način primjetljivo izvana (Taylor, 2004, 17). Indoktriniranjem se manipulira, a informativno-obrazovni sadržaji često su na granici senzacionalizma ili u funkciji indoktrinacije ili manipulacije (Tolić, 2009). Škola kao odgojno-obrazovna institucija uvijek u svojoj temeljnoj djelatnosti odrađuje svojevrstu indoktrinaciju, a odgoj je već po svom bitku manipulacija i to najčešće kao sredstvo u rukama vladajuće elite (Marinković, 72, 1981).

Prije više od stotinu godina u odgojno-obrazovnom sustavu dogodila se promjena koja je utjecala na funkciju škole unutar društvenog konteksta. Oktobarska socijalistička revolucija iz temelja je promijenila pogled na društveno uređenje, a posljedično tome i na sustav školstva pa je u ožujku 1919. godine u programu Komunističke partije izražen zahtjev za „izmjenom škole koja su oružje klasnog gospodstva buržoazije, tako da postane oružje za potpuno uništenje podjele društva na klase i postanu oružje komunističkog preobražaja društva“ (Žlebnik, 1983, 249). U tom smislu, jedna od posljedica oktobarske revolucije je potpuni državni nadzor nad izgradnjom škola i njihovim upravljanjem, ali i nastavnim planovima i programima, obrazovnim sadržajima i ciljevima poučavanja, kulturom institucije, kadroviranjima i vrijednostima koje škole moraju reflektirati u svoju svakodnevnicu i okružje. Lenjin je radeći na oblikovanju upravo opisanog pogleda i shvaćanja odgojnog i obrazovnog sustava definirao učitelja kao dionika borbe za novo društvo jer se s ljudima i njihovim dotadašnjim shvaćanjima i stavovima nije moglo izgraditi novo društvo (Žlebnik, 1983, 248). Nasuprot dotadašnjem pogledu na obrazovanje mladih oktobarska revolucija je postavila svoje temelje i principe u izgradnji školstva. Jedino i isključivo je država mogla graditi škole i njima upravljati. Škola kao dio odgojno-obrazovnog sustava se odvojila od crkve, ukinut je pluralistički model općeobrazovnog školstva, nastava se započela odvijati na materinskom jeziku učenika i uvedeno je obvezno osnovno obrazovanje.

Ovakav pogled na školu i njezinu kulturu zahtijevao je temeljite promjene ili, kako su njegovi predstavnici govorili, društvo je bilo potrebno izgrađivati iz pepela, potpuno negirajući prethodnu vlast, što se najbrže ali i najjednostavnije moglo činiti putem odgojnog i obrazovnog sustava.

Ideolozi ovoga pristupa nisu pridavali pozornost problemima koji su ukazivali na to da takvim načinom obrazovanje postaje indoktrinacija. Razlika između obrazovanja i indoktrinacije je u stupnju slobode, a posljedica je kvalitetno ili nekvalitetno obrazovanje (Dejanović, 2020). Dokinuti stupanj slobode znači ugasi aktivnost pojedinca i njegovo sudjelovanje u procesu u kojem subjekt objektivno, ali i kritički promatra svijet. U tom smislu je Lenjin skretao pozornost na svjesno usvojeno znanje. “Naime, nije potrebno bubanje, a zato moramo razviti i usavršiti pamćenje svakog učenika znanjem osnovnih fakata, jer će komunizam postati ništavan, a komunist samo običan uobraženko ako u svojoj svijesti ne preradi cjelokupno stečeno znanje... Da smo dužni da umjesto nekadašnjeg učenja, nekadašnjeg bubanja, stare dresure, postavimo sposobnost da steknemo cjelokupno ljudsko znanje i kada ga steknemo tek onda komunizam za nas neće biti nešto što smo naučili nego nešto što smo razmislili“ (Žlebnić, 1983, 255). Upravo ove Lenjinove misli najbolje karakteriziraju obrazloženje didaktičkog principa svjesnog usvajanja znanja jer se polazi od jednog od zadataka socijalističke revolucije – od toga kako treba obrazovati komunističke kadrove. Iako je sudjelovanje u obrazovnom procesu doista prisila, jer je utemeljeno na zakonskoj obveznosti, ipak i unutar takvog prisilnog obrazovanja moguće je osmisliti i provoditi kvalitetno obrazovanje koje teži povećanju slobode pojedinca koji se u školi priprema da u bliskoj budućnosti transformira društvo u kojem živi i djeluje, dok s druge strane, indoktrinacija postaje površna i implicira pasivnost bez traženja smisla i težnje prema dodatnom ili većem stupnju slobode.

2. Pogled na izgradnju socijalističkog društva

Suprotno od demokratskih, totalitarna država podrazumijevaju apsolutnu društvenu kontrolu i upliv u sve segmente ljudskog života. Umjesto demokracije i osobne slobode pojedinaca, obilježja totalitarnih država su centralizam, partijska unifikacija, etatiistička privreda, propaganda, discipliniranje kadrova, represija ali i druge ovlasti koje država sama sebi pripisuje (Kolanović, 2006, 23). Temelji izgradnje jugoslavenske države nakon Drugog svjetskog rata preuzeti su iz teoretskih djela socijalističkih ideologa i marksističkih poučavatelja Vladimira Iljiča Lenjina i Josifa Staljina, a učenja potonjeg bila su široko rasprostranjena i prihvaćena kod članova Komunističke partije Jugoslavije (dalje u tekstu KPJ) (Kolanović, 2006, 26). “...Kako bi se učvrstila sovjetska vlast, bilo je potrebno da se razori, slomi stari, buržoaski državni aparat i da se na njegovom mjestu

stvari novi aparat sovjetske vlasti.” Ista matrica primjenjivala se i na području učvršćivanja jugoslavenskog socijalizma nakon 2. svjetskog rata (Fuček, 2014, 516). Budući da u izgradnji socijalističkih društava proletarijat mora povesti revoluciju i srušiti kapitalistički sustav, on mora iskoristiti institucionalizirana sredstva širenja ideologije, a vlast, u ovom slučaju KPJ, mora ostvariti utjecaj i kontrolu nad institucijama (Tepeš, 2018, 28). Niti jedna klasa ne može dugo zadržati vlast ukoliko ne ostvari hegemoniju nad državnim ideološkim aparatom koji obuhvaća političke, obrazovne, pravne, komunikacijske i kulturne institucije. U tom smislu, ideološki i represivni aparati u izgradnji socijalističke države i društava čine neodvojiva sredstva kontrole stanovništva, uz očiglednu razliku u kojoj represivni aparat koristi silu, dok ideološki aparat u svojim rukama ima moć u ideologiji (Althusser, 2018). Josip Broz Tito bio je središnji stup jugoslavenskog društva i države, a ratna pobjeda i poratni oblik ideološke vladavine su mu omogućili široku narodnu potporu (Duda, 2017). Učvršćivanjem vlasti i stvaranjem kulta ličnosti Josip Broz je uspio u realnom vremenu provoditi marksističko-staljinističke ideje, a u tome mu je uvelike pomogao sustav političke propagande i indoktrinacije kao dvije ključne sastavnice za održanje vlasti i vjeru društva u postojeću ideologiju (Tepeš, 2018).

Na takvim temeljima se sredinom 20. stoljeća i na području Hrvatske pod dominacijom Komunističke partije Jugoslavije događa potpuna negacija dotadašnje vlasti, a hrvatska vladajuća elita provodi proces oblikovanja vlasti koji je u apsolutnom diskontinuitetu s dotadašnjim konceptima vlasti na hrvatskom području. Od samog početka organizacije oružanog otpora za KPJ, odnosno Komunističku partiju Hrvatske (dalje u tekstu KPH) prioritetno je bilo pitanje stvaranja i obnašanja vlasti, no da bi ona bilo uspješna, trebalo je promijeniti unutrašnje biće te države. Totalitarni sustav, kakav je u svojoj naravi bio komunistički, počiva na novom izmijenjenom sustavu vrijednosti i kao takav podrazumijeva izgradnju potpuno „novog čovjeka“. Prilagodba pojedinaca novom sustavu podrazumijevala je osobnu degradaciju i veliku pasivnost, a na taj se način dobivalo „plodno tlo“ za stvaranje kolektivističkog društva kojemu se čovjek morao prilagođavati. Sve to imalo je odjeka i na život obitelji koja je kao tradicionalna zajednica par excellence dolazila u veliko iskušenje. Posebice se to odražavalo na njezinu odgojno-obrazovnu ulogu. U praksi se događao dvostruki odgoj i egzistirala je dihotomija odgojnih vrijednosti, onih privatnih koje su se njegovale u krugu obitelji i onih javnih u institucijskom odgoju i obrazovanju, točnije u vrtićima i školama kojima je rukovodila i čiju je djelatnost nadzirala država. Navedeno je često puta imalo za sve članove obitelji velike traumatične posljedice koje su se najviše osjetile na ponašanje i odrastanje djece (Kolanović, 2006). Za mnoge je ipak komunizam kao totalitaristički sustav bio prihvatljiva ideja, posebice uzme li se u obzir da je nasuprot njemu bio nacionalsocijalizam ili fašizam. Komunistička partija je osim potpune političke vlasti na svim

razinama, osigurala ideološku vlast i nadzor nad stanovništvom što se posebice manifestiralo na području odgoja i obrazovanja. Iako je politizacija obrazovnog sustava dio ljudske povijesti, komunistička vlast je u odgoju i obrazovanju vidjela pogodan alata za stvaranje „novog socijalističkog čovjeka“ pri čemu se odgojno-obrazovni sustav trebao temeljito reformirati. Tranzicija obrazovanja nije zaobišla niti nastavu povijesti u kojoj se vrlo dobro očitovala međupovezanost političke moć i reproducirani povijesni narativi.

Hermeneutičkim diskursom i dominantnom metodom povijesne analize sadržaja dostupne literature i pedagoške dokumentacije u ovom se radu promatraju oblici i čimbenici u provedbi odgojnih ciljeva promatranog povijesnog razdoblja utemeljenih na ideji samoupravnog socijalizma na prostoru Savezne Republike Hrvatske (dalje u tekstu SR Hrvatske).

3. Karakteristike socijalističkog odgojno-obrazovnog sustava

Za KP je država neizbježan produkt svakog klasnog društva i kao takva, oruđe vladajućih klasa (Program SKJ, 1962, 89), a škola kao odgojno-obrazovna institucija u promatranom povijesnom kontekstu ima specifičnu društvenu ulogu i zadaću. Uz općeobrazovne zadaće usmenog i pismenog izražavanja, permanentnog obrazovanja i samoobrazovanje, razvitak kritičkog mišljenja, stjecanje korisnih radnih navika te oblikovanje mnogostrano razvijene ličnosti škola preuzima ulogu prenositelja i promicatelja prevladavajućih ideoloških vrijednosti. Svoj odgojni cilj dominantna i aktualna društvena ideologija temeljila je u „ljubavi prema radnom čovjeku kao nosiocu napretka, razvoju svijesti o društvenoj jednakosti i ravnopravnosti, o nužnosti primjene principa nagrađivanja prema radu, o nacionalnoj pripadnosti, ljubavi i odanosti prema svom narodu, prema našoj samoupravnoj socijalističkoj zajednici“ (Naša osnovna škola, 1972, 5). Djeca su se u školama nalazila u procjepu između obitelji i države koja djeluje putem škole i njezinih odgojnih oblika, našla su se između tradicionalnog - patrijarhalnog i onodobnog modernog društva koje javno prosvjećivanje smatra ne samo vrijednim promicanja znanja već i nametanja svojih ideja (Tepeš, 2018, 32).

Društveno definirane vrijednosti promatranog razdoblja su zadaća razumijevanja suvremene organizacije socijalističkog društva i njegova daljnjeg razvoja, posebno u razvijanju načela samoupravljanja, razvoju njihove svijesti o društvenoj odgovornosti i disciplini te upoznavanje s osnovnim pravima i dužnostima građana u socijalističkoj zajednici kao i stvaranje marksističkog pristupa pojavama u prošlosti i suvremenom životu. Specifičnosti promatranog razdoblja karakteriziraju vrijednosti stvorene u samoupravnom socijalističkom razvoju temeljene na marksističkim idejno-političkim osnovama na kojima se temelji i izgrađuje odgojno-obrazovni cilj i zadaci naše samoupravne socijalističke škole

(Naša osnovna škola, 5). Pravec odgojno-obrazovnoj politici dao je Milovan Đilas na trećem plenumu Centralnog komiteta KPJ 1954. godine pozvavši obrazovne institucije u izgradnju nove socijalističke škole, s ciljem izgradnje socijalističkog čovjeka jer se „...u školama moraju odgajati novi, slobodni, sposobni i odvažni socijalistički ljudi, s raznovrsnim shvaćanjima, svestrani graditelji i branioci socijalizma“ (Tepeš, 2018, 33). Obrazovni ideološki aparat jedan je od najvažnijih elemenata preobrazbe društva, iako je u poratnim godinama fokus KP bio na političkom i ekonomskom učvršćivanju pozicija, školski sustav nije bio zanemaren, čak štoviše, od prvoga je dana bio prožet ideologijom (Fuček, 2014). Osnovnoškolska razina obrazovanja bila je zakonski propisana i obavezna, nakon čega je put bio otvoren svakom stanovniku države, a na tom putu trebalo je izaći mudriji za široku lepezu ideja jer „... osnovni ciljevi obrazovanja i odgoja u našim uvjetima jesu: razvijanje stvaralačkog odnosa mlade generacije prema budućem pozivu i prema radu uopće; razvijanje socijalističke društvene svijesti i osposobljavanje omladine za učešće u društvenom životu zemlje, u organima društvenog samoupravljanja i upravljanja; razvijanju duha bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda; razvijanju internacionalizma, duha međunarodne solidarnosti radnih ljudi i ideje ravnopravnosti i zbližavanja svih naroda u interesu mira i napretka u svijetu; usvajanju osnova naučnog, materijalističkog pogleda na svijet; razvijanju svestrane, aktivističke ličnosti s intelektualnim i moralnim osobinama građana socijalističke zajednice...“ (Duda, 2017, 7). Tako oblikovan subjekt postaje idealan konzument svih dobrobiti socijalističkog društva. Ovakav fatalistički koncept oblikovanja mladih naraštaja manifestirao se i u početnoj nastavi povijesti.

4. Nastava povijesti

Odgoj i obrazovanje imaju značajnu ulogu u životu pojedinca jer prenose općeprihvaćene vrijednosti i interes društva. Promicatelji i prenositelji dominantne društvene ideologije imaju velik interes u njihovom oblikovanju i to ponajprije pomoću nastavnih planova i programa, školskih udžbenika kao i nadzorom nad cjelokupnom obrazovnom politikom. Osim udžbenika koji su prvorazredan materijal za proučavanje transponiranih političkih narativa koji se realiziraju u realnoj situaciji, u tu svrhu mogu se analizirati i nastavni planovi i programi. Gotovo svi nastavni plan i program su monopolizirani (Žužul, 2002, 24), a dokumente kojima se reguliraju nastavni planovi i programi određuju nadležna državna tijela u formi okvirnog propisa u kojem se predlažu „poželjni“ sadržaji. S obzirom da je vrlo brzo nakon Drugog svjetskog rata napuštena suradnja sa SSSR-om koncepcija sedmogodišnjeg obveznog obrazovanja je napuštena i transformiran je prijelaz na osmogodišnje obvezno školovanje, a

u neposrednom poratnom razdoblju ukinute su privatne škole (Munjiza, 2009). Brzi prijelaz u osmogodišnju strukturu školstva pratilo je donošenje nastavnih planova i programa i to iz stručnih, pedagoških, kulturoloških i ideoloških razloga (Munjiza, 2009). Posebno osjetljivo područje za promjene bila je nastava povijesti jer je izložena ideologizaciji trenutka i u pravilu je preslika aktualne političke situacije koja je determinirana u udžbenicima, materijalima za rad, nastavnim zadacima ili terenskoj nastavi. „U dosadašnjim programima susretali su se i nebitni sadržaji, opterećeni nepotrebnim historicizmom. U predmetima društvenih znanosti nisu bili dovoljno zastupljeni neki sadržaji iz novije političke i kulturne povijesti i suvremenog života hrvatskog naroda i ostalih narodnosti u SR Hrvatskoj“ (Naša osnovna škola, XII). Preteča nastavnog predmeta Povijest bio je predmet Upoznavanje društva, a zatim Historija. Povijest je u nastavnim planovima i programima prvi puta zastupljena 1972. godine (Munjiza, 2009). Početna nastava povijesti imala je zadaću promovirati elemente dominantne društvene ideologije kao što su npr. shvatiti nužnost zajedničke oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije jugoslavenskih naroda, njihovo bratstvo i jedinstvo i nužnost njihove ravnopravne suradnje, osjećaj lične i zajedničke odgovornosti. „Cilj nastave povijesti u osnovnoj školi je bilo upoznavanje učenika s najznačajnijim zbivanjima u prošlosti ljudskog društva, posebno hrvatskog i jugoslavenskih naroda; razvijati solidarnost s borbom potlačenih klasa i naroda, a u novijoj povijesti s radničkom klasom...“ (Naša osnovna škola, 1972, 133).

Tablica 1. Nastavni predmeti u nastavnim planovima i programima (Munjiza, 2009, 61)

Nastavni predmeti	1958.	1965.	1972.	1989.	1991.	1998.
Materinski jezik	+					
Hrvatskosrpski jezik		+				
Hrvatski ili srpski jezik			+	+		
Hrvatski jezik					+	+
Strani jezik	+	+	+	+	+	+
Likovni odgoj	+	+	+			
Likovna kultura				+	+	+
Muzički odgoj	+	+				
Glazbeni odgoj			+			
Glazbena kultura				+	+	+
Upoznavanje prirode i društva	+	+				
Priroda i društvo			+	+	+	+
Osnove društveno-moralnog odgoja		+				
Sat razredne zajednice			+	+	+	+

Nastavni predmeti	1958.	1965.	1972.	1989.	1991.	1998.
Upoznavanje društva/ Osnove društvenog uređenja FNRJ	+	+				
Historija		+				
Povijest			+	+	+	+
Geografija	+	+				
Zemljopis			+	+	+	+
Upoznavanje prirode/biologija, kemija	+					
Upoznavanje prirode		+	+	+	+	+
Biologija		+	+	+	+	+
Kemija		+	+	+	+	+
Fizika		+	+	+	+	+
Matematika	+	+	+	+	+	+
Tehnički odgoj	+		+			
Tehnički i proizvodni odgoj		+				
Osnove tehnike i proizvodnje				+		
Tehnička kultura					+	+
Fizički i zdravstveni odgoj	+					
Fizički odgoj		+				
Tjelesni odgoj			+			
Tjelesna i zdravstvena kultura				+	+	+
Tjelesno vježbanje 2x60 minuta				+		
Domaćinstvo		+	+			
Prehrana/stanovanje/odijevanje				+		
Prva pomoć i zaštita			+	+		
ONO i DSZ				+		
Poljoprivreda			+			
Vjeronauk					+	+

5. Cilj odgoja i zadaci osnovne škole u promatranom razdoblju

Nastava povijesti, zajedno s ostalim predmetima predviđenim godišnjim planom i programom, tvorila je cilj odgoja koji je determiniran samim ulaskom u odgojno-obrazovni sustav u kojem se težilo izgradnji učenikovog intelektualnog, tjelesnog, estetskog, društvenog, moralnog i duhovnog razvoja, osposobljavanju za život i rad, odgoju u skladu s općim civilizacijskim načelima, pravima pojedinca i odgovornom sudjelovanju u društvu. No, cilj odgoja i obrazovanja u drugoj polovici 20. stoljeća na prostoru Hrvatske imao je, osim

temeljnih postavki, i one specifične. Prva i osnovna specifičnost u promatranom razdoblju „...proizlazi iz naše narodnooslobodilačke borbe i naše socijalističke revolucije... U socijalističkoj revoluciji uzeli su vlast u svoje ruke radnička klasa i radni narod Jugoslavije lišavajući vlasti i ekonomskih privilegija dotad vladajuću eksploatatorsku klasu čime su stvoreni uvjeti za ukidanje ekonomske socijalne eksploatacije i drugih njenih oblika... Druga je važna specifičnost naših uvjeta u tome što se u nas izgrađuju samoupravni socijalistički odnosi“ (Naša osnovna škola, 1972, 5).

Pored cilja odgoja pred promicatelje i prenositelje navedenih vrijednosti stavljani su i zadaci osnovne škole koji su također bili specifični. „Svoju društvenu ulogu osnovna škola može ostvariti ako se u punom smislu razvije u društvenu socijalističku odgojno-obrazovnu ustanovu. Prema tome, najvažniji odgojno-obrazovni zadaci škole su razvitak kulture usmenog i pismenog izražavanja, razvijanje psihičke funkcije i sposobnosti učenika, samostalnog i kritičkog mišljenja, omogućivanje stjecanja radnih navika, razvijanje tjelesnih sposobnosti, uvođenje u razumijevanje suvremene organizacije socijalističkog društva i njegovog razvoja, razvijanje kritičkog odnosa prema svijetu i stvaralački marksistički pristup pojavama u prošlosti i suvremenom životu. U realizaciji svih nabrojanih zadataka osnovna škola osobito je učenike upoznavala s narodnooslobodilačkom borbom, njenim tekovinama i duhom koji ju je prožimao“ (Naša osnovna škola, 1972, 8).

6. Početna nastava povijesti

Nastava povijesti uvijek se isticala kao posebno osjetljiv nastavni predmet. Vrlo često je bila prožeta ideologijom, a još češće bila je podložna za političku manipulaciju aktualnih događaja u društvenom kontekstu. Sve to se ogledalo u narativnom tekstu, izvorima ali i nastavnim zadacima. Udžbenici, a osobito udžbenici povijesti, ne samo da prenose činjenice nego također šire i ideologije, slijede političke trendove i pridajući im povijesni legitimitet, pokušavaju ih opravdati (Pingel, 1999). Školska povijest i danas je snažno sredstvo indoktrinacije, ali ipak, u nešto radikalnijem obliku bila je ova nastava u državama gdje su na vlasti bili totalitarni režimi. Nastava povijesti trebala bi, između ostalog, omogućiti razvijanje kritičkog objektivnog promišljanja na osnovi povijesnih dokaza, no češće služi za implicitnu ili eksplicitnu indoktrinaciju učenika. U konačnici i cilj nastave povijesti u razdoblju SFRJ bio je naglašen shvaćanjem neophodnosti zajedničkog života svih naroda i narodnosti u ravnopravnoj socijalističkoj samoupravnoj zajednici. Navedeno potvrđujemo navodima iz samog nastavnog plana i programa u kojem su zadaci nastave povijesti bili da učenicima, između ostalog, omogući da shvate povijesnu nužnost zajedničke

oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije jugoslavenskih naroda, njihovo bratstvo i jedinstvo, pripadnost jugoslavenskoj socijalističkoj zajednici, da razvija osjećaj osobne i zajedničke odgovornosti u samoupravnom socijalističkom društvu (Naša osnovna škola, 1972, 134).

Tvrđnju da su teme prožete socijalizmom, marksizmom i samoupravljanjem bile instrument za indoktrinaciju ilustrira podatak u kojem u odnosu na cjelokupno gradivo povijesti od 5. do 8. razreda i predviđenih 140 sati nastave ove teme zauzima 18,5% ukupnog gradiva ili 26 nastavnih sati. S obzirom da se te teme prema rasporedu gradiva obrađuju tek u višim razredima osnovne škole, a najdominantnije su u 8. razredu, sljedeći podatak još zornije ilustrira ideologizaciju nastavom povijesti. U završnom razredu osnovne škole teme poput socijalističkog oblikovanja Jugoslavije, socijalističke revolucije i oslobodilačka borba zauzimaju gotovo 62% gradiva ili 15 od ukupno 40 predviđenih sati nastave (Naša osnovna škola, 1972, 134 – 149). Uz raspored gradiva, dokument *Naša osnovna škola* koji je u suštini opći nastavni plan i program osnovne škole kojega donosi Prosvjetni savjet Hrvatske, upravo preliminarno i objašnjava kako treba tumačiti određena zbivanja. Nastavnici povijesti moraju sva povijesna zbivanja interpretirati znanstveno, marksistički dok sve sadržaje koji govore o međusobnoj suradnji naroda Jugoslavije treba istaknuti kao vrijedno i odgojno gradivo. Oktobarska socijalistička revolucija obrađuje se kao ključni događaj na prijelazu kapitalističkog u socijalističko društvo s njenim dalekosežnim povijesnim značenjem u razvoju suvremenog svijeta. Osobito treba naglasiti ulogu KPJ u izgradnji socijalizma, likove revolucionara, a učenici bi trebali spoznati da je samoupravljački socijalizam najnaprednije i najhumanije uređenje u razvoju društva (Naša osnovna škola, 1972, 154).

Osim tako interpretiranih povijesnih spoznaja, učenici bi trebali biti zainteresirani za povijest zavičaja, njihovih naroda i ostalih jugoslavenskih naroda, za istaknute povijesne ličnosti i suvremena zbivanja. Gdje god je moguće, u sklopu školske povijesti treba koristiti fragmente umjetničke literature i djela likovnih umjetnosti te posjete muzejima kao pomoć u shvaćanju različitih epoha i oživljavanju nastave povijesti. Uz to, memoarska literatura, dokumentarni i vizualni materijal treba biti nadopuna udžbenicima (Naša osnovna škola, 1972, 155). U konačnici, učenike koji imaju više interesa za povijest treba organizirati u grupne slobodne aktivnosti što će obogatiti nastavu povijesti i učiniti ju zanimljivijom pa će uz obrazovnu značajku imati i onu, u to vrijeme možda korisniju i važniju, idejno-političku.

7. Zaključak

Nastava povijesti uvijek je svjetonazorski obojena, odnosno u uskoj vezi s dominantnim i aktualnim društvenim vrijednostima koji se u njoj promiču. Upravo zbog toga, povijest kao školski predmet je više nego bilo koji drugi nastavni sadržaj podložan različitim manipulacijama i to kako onima političkim tako i ideološkim. Tijekom 20. stoljeća, a posebice u njegovoj drugoj polovici prevladavao je pedagoški pristup koji je bio fokusiran na odgojnu ulogu škole i formiranje učeničkih stavova i vrijednosti isključivo prema jednoj društvenoj ideologiji. U promatranom razdoblju i na analiziranom prostoru se ovakav pristup pokušavao provoditi propisivanjem sadržaja koji se obrađivao subjektivnim naglašavanjem jednih, a izostavljanjem i potpunim zanemarivanjem drugih sadržaja, odabirom ideološki obojenih sintagmi, rečenica i riječi kao i opsegom gradiva predviđenim za obradu određenih nastavnih tema i cjelina. Prikriveno ili otvoreno, upravo na taj način oblikovao se službeni povijesni narativ i utjecalo se na učenička stajališta i vrijednosni sud o određenim povijesnim događajima, razdobljima i ličnostima. Takav pristup nastavi povijesti zanemarivao je prioritetnu zadaću nastave koja se temelji na objektivnom i nepristranom iznošenju činjenica i razvitku kritičkog mišljenja učenika. Upravo zbog toga i danas, u suvremenom vremenu, analiziramo oblike i metodologiju proisteklu iz negativnih iskustava ne tako davne hrvatske povijesti. Analizom pedagoške dokumentacije i utjecaja tadašnje vladajuće ideologije na društvo u promatranom razdoblju donose se uvidi na refleksiju interpretiranih stavova na odgojno-obrazovni sustav. Indoktrinacija u procesu odgoja i obrazovanja ima svoju svrhu i poželjnu razinu odgojnosti no u totalitarnim društvima ona preuzima nepoželjni oblik manipulacije mladim osobama bez razvijenog kritičkog aparata i načina raspoznavanja istine. Nastavom povijesti u promatranom razdoblju promovirala se dominantna društvena ideologija u shvaćanju nužnosti zajedničke oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije jugoslavenskih naroda, njihovog bratstva i jedinstva te njihove ravnopravne suradnje i osjećaja osobne i zajedničke odgovornosti. Što nikako nije središte onoga što nastava povijest treba biti, nego naprotiv, negacija onoga što povijest u svojem bitku jest, učiteljicom života.

8. Literatura

1. Althusser, L. (1971). *Lenin and Philosophy and Other Essays*. New York.
2. Dejanović, M. (2020). *Pedagogijsko utemeljenje pojma ideologije*. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
3. Duda, I. (2017). *Stvaranje socijalističkog čovjeka*. Srednja Europa.
4. Fuček, M. (2014). Konsolidacija jugoslavenskog socijalizma kroz ideološke aparate države, *Časopis za suvremenu povijest*, 3: 515 – 534.
5. Kolanović, K., N., Jareb, M., Spehnjak, K. (2006). *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti*. Hrvatski institut za povijest.
6. Marinković, J. (1981). *Utemeljenost odgoja u filozofiji*. Školska knjiga.
7. Muhvić, Z. (1972). *Naša osnovna škola – Odgojno-obrazovna struktura*. Školska knjiga.
8. Munjiza, E. (2009). *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
9. Pingel, F. (1999). *UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision*. Paris: Georg Eckert Institute for International Textbook Research/UNESCO. preveo Marko Fončević (2000). UNESCO Vodič za istraživanje i reviziju udžbenika.
10. *Program Saveza komunista Jugoslavije*. (1962). Komunist.
11. Smart, P. (1973). *The Concept of Indoctrination. New Essays in the Philosophy of Education*. Routledge & Kegan Paul Ltd.
12. Taylor, K. (2004). *Ispiranje mozga - znanost kontrole uma*. Algoritam.
13. Tepeš, K. (2018). *Djeca i ideologija u jugoslavenskom socijalizmu*. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji.
14. Tolić, M. (2009). Semiotika i medijska pedagogija u analizama indoktrinacije. *Acta Iadertina*, 6, 55 – 72.
15. Žlebnić, L. (1983). *Opšta historija školstva i pedagoških ideja*. Novinska organizacija „Prosvetni pregled“, NIRO „Dečje novine“.
16. Žužul, A. (2002). Kreativno promišljanje odgojno-obrazovne prakse. U: Vladimir Rosić (ur.) *Odnos pedagogijske teorije i pedagoške prakse*. Filozofski fakultet u Rijeci, 325-335.

FORMS OF ACHIEVING THE EDUCATIONAL GOALS OF THE DOMINANT SOCIAL IDEOLOGY IN HISTORY TEACHING IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

Abstract

Starting from a historical perspective, this paper analyses the contents of pedagogical literature used in the implementation of history lessons in elementary school. The historical content analysis method examines factors in the implementation of educational goals based on the idea of self-governing socialism on the territory of the SR of Croatia. The educational goals of the dominant social ideology of the second half of the 20th century in the observed area are reflected in the love for the working man as a bearer of progress, the development of awareness of social equality and equality, the necessity of applying the principle of rewarding work, nationality, love and loyalty to one's people, the development of a self-governing socialist community, etc. In the observed period, ideological promoters and power holders devised specific forms for the purpose of achieving educational goals. In the observed historical context, all educational institutions have an ideologically based social role and task. In addition to the general educational task of oral and written expression, permanent education and self-education and the development of critical thinking, the acquisition of useful work habits and the formation of a multifaceted personality, the school becomes a fundamental promoter and transmitter of prevailing and dominant ideological values. The socially defined values of the observed period are reflected in the tasks of understanding the contemporary organization of socialist society and its further development, particularly in the development of self-management principles, the development of awareness of social responsibility and discipline, and familiarization with the basic rights and duties of citizens in a socialist community. All the mentioned tasks necessarily derive from the Marxist approach to phenomena in the past and the present. The teaching of history promoted the dominant social ideology in the understanding of the necessity of the joint liberation struggle and socialist revolution of the Yugoslav people, their brotherhood and unity, and the necessity of their equal cooperation and a sense of personal and joint responsibility. By applying the Marxist methodology of history teaching, it applies the following educational forms of work: the motivation of students for the past of their homeland and people, familiarity with prominent historical figures and events in the world and homeland. Fragments of artistic creativity from works of music and fine art, visits to museums and visits of NOB participants to schools are also used in the teaching process for the purpose of reviving the content of history. Teaching was enriched by the use of memoir literature, documentary and illustrative materials, and students who expressed a greater interest in the contents of history gathered in historical groups as forms of extracurricular activities.

Keywords: ideological values, Marxist idealism of education, memoir sources, historical figures, socialist self-management